

УДК 821.101.2-92.09«18»

Вадим Лубчак

ЛЕСЯ УКРАЇНКА НА ШПАЛЬТАХ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ АЛЬМАНАХІВ: ТВОРЧИЙ ДЕБЮТ

У статті розглянуто особливості упорядкування та видання південноукраїнських літературних альманахів кін. ХІХ – поч. ХХ ст., зокрема акцентовано увагу на представленій у збірниках «З-над хмар і з долин» (Одеса, 1903) та «З потоку життя» (Херсон, 1905) творчості Лесі Українки. Досліджено історію співпраці Лесі Українки з редакторами альманахів, наведено оцінку реакції тогочасної критики на творчий дебют авторки в цих збірниках.

Ключові слова: літературний альманах, автор, видавець, цензура, символ, орієнтир.

Поглиблення наукового інтересу до української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. – не випадкове й цілком закономірне нині, коли прийшов час чергового переформатування мистецької парадигми, найгострішого усвідомлення потреби заповнення лакун в історії літератури як одного з джерел мистецького дискурсу, задивленого в альянзі, наслідування, цитування тощо. Не менш важливим є й звернення до джерел появи текстів, форм їхнього оприлюднення і шляхів до читача в умовах відверто несприйнятливих для розвитку. Особливого інтересу набуває дослідження історії появи перших південноукраїнських альманахів, адже за умов заборони українського художнього слова в Російській імперії одним з важливих складників збереження та розвитку національної літератури під кінець ХІХ – на початку ХХ ст. були неперіодичні колективні збірники авторів-сучасників. Упорядковані та видані на межі століть у Херсонській губернії альманахи стали не лише першими типовими виданнями, у яких більшість творів було опубліковано українською мовою, а й спричинили до літературної дискусії 1901–1904 рр., продемонстрували практичну апробацію теоретичних міркувань літераторів щодо засад національного модернізму.

За авторами, які друкувалися на межі століть у південноукраїнських альманахах, ще за життя закріплювався статус класиків української літератури: І. Франко («З-над хмар і з долин», «З потоку життя»), І. Нечуй-Левицький («Нива», «Степ»), Б. Грінченко («Нива»), Іван Карпенко-Карий («Степ»), Д. Маркович («Степ»), М. Старицький

(«Нива»), М. Коцюбинський («З-над хмар і з долин», «З потоку життя»), Леся Українка («З-над хмар і з долин», «З потоку життя»). Однак якщо питання естетичної та художньої якості спадщини цих письменників постійно перебуває в полі зору наукової спільноти, то проблема дослідження окремих історій написання творів, підготовки до друку та реакції критиків на дебютні спроби письменників з Буковини та Галичини представити свої роботи для читачів Півдня України залишається малодослідженими.

Незважаючи на появу окремих наукових розвідок, присвячених альманахам Півдня України, зокрема дослідженню історії формування авторського загалу та відповідності запропонованих до друку творів ідейно-тематичним концепціям видань, до комплексного дослідження окресленої проблеми науковці не вдавалися. Дослідження враховує науковий доробок І. Бойка, Ф. Погребенника, В. Погребенника, Н. Калиниченко, О. Камінчук, В. Дурдуківського, М. Возняка.

Мета статті – дослідити історію співпраці Лесі Українки з редакторами та упорядниками південноукраїнських альманахів «З-над хмар і з долин» (Одеса, 1903) та «З потоку життя» (Херсон, 1905), дати оцінку реакції тогочасної критики та творчого дебюту авторки в цих збірниках.

Серед поетів південноукраїнських літературних альманахів кінця XIX – початку XX ст. якісно вирізняються своїми творами І. Франко, М. Вороний, Леся Українка, Дніпрова Чайка, М. Старицький, Б. Грінченко, П. Карманський, О. Луцьків, А. Кримський, М. Чернявський та ін. Загалом понад три десятка письменників своєю творчістю зробили лірику найбільш репрезентованим родом літератури в альманахах. За кількісним та якісним показниками найкраще в типових книжках Півдня представлена поезія неоромантичного та символічного художніх дискурсів.

Окремим напрямом розвитку художнього дискурсу української поезії кінця XIX – початку XX ст. є структурно-семантична парадигма неоромантизму, основні функції якої яскраво представлено в поетичній творчості Лесі Українки, Дніпрової Чайки, М. Вороного, М. Чернявського, Ульяни Кравченко, О. Олеся, С. Яричевського. Частина цих авторів плідно співпрацювала з періодичними та неперіодичними збірниками, а дехто (М. Вороний, М. Чернявський) навіть був упорядником і видавцем збірних книжок авторів-сучасників, що, безумовно, не могло не відобразитися на змістовому наповненні

видань. Загалом в українській літературі початку ХХ ст. саме неоромантизм як потужна й широка стильова течія заявив про себе на противагу реалізму та натуралізму. Досягнення письменників зламу століть сприяло поглибленню рівня психологічного аналізу творів і появи нових поетичних форм та жанрів.

Поезії неоромантичного напрямку (або «новоромантичного», за визначенням Лесі Українки) властивий динамізм, драматизм, вольове начало, загострений патріотизм, глибока увага до національно-культурних та суспільних проблем, а також туга за героїзмом, уславлення активної громадської позиції. Тож серед основних рис неоромантизму виділяємо: зображення яскравої, самобутньої індивідуальності персонажа, що різко вирізняється з маси, бореться зі злом, зашкарублістю, сірістю повсякдення; переймання тугою за високою досконалістю у всьому, характеризуються внутрішнім аристократизмом, бажанням жити за критеріями ідеалу; зосередження на дослідженні внутрішнього світу людини; відмова від типізації, натомість застосування символізму. Нетипово розвиваючись у творчості українських письменників по різні кордони імперій, що розділяли Україну, неоромантизм природно та планомірно увійшов у мистецький процес Півдня, що підтвердило присутність цього напрямку в місцевих літературних альманахах.

Основоположною в розвитку неоромантизму в українській літературі є творчість Лесі Українки, котра, як влучно зауважують дослідники, «засвідчує цілісну репрезентацію структурно-семантичної парадигми неоромантичної поезії» [6, с. 113]. Творча індивідуальність Лесі Українки яскраво окреслюється в поезії 90-х років. Так, у циклі «Сім струн» (1890), яким розпочинається збірка «На крилах пісень», відображено основні мотиви й образи, світоглядні категорії, що будуть характерні для подальшої творчої біографії поетеси. Власне, перша збірка поетичних творів Лесі Українки «На крилах пісень» вийшла друком у Львові на початку 1893 р., друга «Думи і мрії» – також у Львові 1899 р.

Попри те, що письменниця була відомою в підросійській Україні (вона співпрацювала з російським журналом «Жизнь», не дуже часто, але публікувала свої вірші в альманахах, зокрема в літературно-художній «Складці», що вийшла в 1896 р. в Харкові), для широкого загалу читачів Півдня України на межі століть її творчість була недостатньо відомою. Тому упорядники південноукраїнських альма-

нахів почали активно запрошувати її до друку на початку ХХ ст. Треба зауважити, що збірка вибраних торів «На крилах пісень» вийшла друком у Києві 1904 р. після довгих цензурних поневірянь. Цього ж року вийшов збірник «На вічну пам'ять Котляревському» (український літературний альманах, виданий у Києві в 1904 р.), до якого ввійшли поезії «На Земмерінгу» та «Бранець». Тож запросини в 1901 р. до участі в книжці «З-над хмар і з долин» від М. Вороного Леся Українка сприйняла схвально: подала дві поезії із циклу «Ритми», що ввійшли до її збірки «Відгуки» (Чернівці, 1902 р.), – «Хотіла б я уплисти за водою...» та «Якби вся кров моя уплинула отак...». Ліричний цикл «Ритми» поетеса написала протягом 1900–1902 рр., а з поданими до одеського збірника віршами з нього ще до виходу «Відгуків» уже встигли ознайомитися читачі «Літературно-наукового вісника» в 1901 р. Однак для південноукраїнської аудиторії ця поезія була маловідомою, її фактично відкривав одеський альманах «З-над хмар і з долин».

Альманах «З-над хмар і з долин», що вийшов друком в Одесі в 1903 р., відкриває рубрика *Introductio* посланням Івана Франка Миколі Вороному: «Миколо, мій друзяка давній» (с. 1–3). Відразу після нього подано вірш Миколи Вороного «Іванові Франку (відповідь на посланіє)»: «Ні, мій учителю, і друже...» (с. 4–6). Такий художній хід упорядник вирішив використати з двох причин: по-перше, щоб читач відразу міг зорієнтуватися в тому, що за формою, змістом та мистецьким ідейним спрямуванням книжка нетипова; а по-друге, цензура повністю заборонила вступне слово М. Вороного, тож відкрити збірник зверненням І. Франка залишалось єдиним прийнятним варіантом. «Вступну мою статтю про завдання [альманаху] цензура не тільки заборонила, але й видерла її з альманаху і мені не вернула. Що було його робити? Без вступу якимось ніяково... Тоді я, одержавши якраз посланіє Ів[ана] Франка, написав відповідь на його посланіє і надрукував замість вступної статті, як *introductio*. Такі то були часи», – згадує М. Вороний в автобіографії [2, с. 42].

На початку альманаху упорядник подав блок поезії, де окремо виділив творчість «геніальної Лесі». Її вірші уміщено в збірнику між творами І. Франка та Б. Грінченка. Так, відділ поезій представлений достойними з художнього погляду творами відомих авторів: Івана Франка «З Буркутьських пісень» – «Мамцю, мамцю, що мені?» (с. 10–11), Лесі Українки «Ритми» – «Хотіла б я уплисти за водою...»

та «Якби вся кров моя уплинула отак...» (с. 11–12) та Бориса Грінченка «Хай ліпше вб'є громом, ніж їстиме лихо...», «Я кохаю ті хмари похмурі...» (с. 13–14). В один ряд із метрами українського художнього слова, яких ще за життя називали сучасники класиками літератури, М. Вороний розміщує свою поетичну творчість (с. 15–19) – «Ікар» («О, Ікаре, нещасливий...»), «До моря» («Чолом тобі, синє, широкее море!»), «Ніч» («Немов красуня сумовита...», уривок з поеми).

До поетичної частини збірника також увійшли твори Петра Карманського «Ой, люлі, смутку...» («Ой, люлі-люлі, химерний смутку...», с. 19), Надії Кибальчич «Спогад» («Тоді як в примарі чудна ніч лягала...»; «Весняна ніч» («Темно – не темно... тихо – не тихо...», с. 20–21), Осипа Маковея «Хто тобі дав ту поставу принадну...» (с. 22), поезія в прозі Ольги Кобилянської «Мої лілії» («Пустині дайте мені...», с. 23–25), Миколи Чернявського «Був у мене сад таємний...», «Де ти, Боже?..» син віку питає...»; «В одностайнім вільнім хорі...» (с. 26–28). Далі знову подано вірші упорядника книжки Миколи Вороного із циклу «Дніпрові спогади» – «То літньої ночі було, на Дніпрі...»; «Я її в домовину живу поховав...» (с. 29–30), Василя Щурата – «Ш...» («Готов я був забути світ...»); «М. Примівні» («Кажеш, що життя морози...»); «Осипу Маковею» («Хто є поет? – питаєш ти...»); «З нових пісень» («На голім грабі бачу пташку...», с. 31–33), Володимира Самійленка «Над руїнами» («Мені снівся величний зруйнований храм...», с. 34).

Завершує ліричний блок знову творчість Лесі Українки «Єврейські мелодії» («Як Ізраїль дістався ворогам у полон...»); «Єреміє, зловісний пророче...» (с. 35–36).

Сам упорядник високо оцінив поетичний відділ збірника, окремо відзначавши поезію «незрівняної Лесі Українки». Чого не скажеш про тогочасну критику, яка неоднозначно зустріла альманах «З-над хмар і з долин». Так, у рубриці «Новини нашої літератури» «Літературно-наукового вісника» оглядач Володимир Дорошенко розкритикував видання. Повідомивши про те, що останнім часом щораз більше з'являється друком українських альманахів, зокрема «Дубове листя» (м. Чернігів, 1903), «Літературний збірник, зложений на спомин Олександра Кониського» (м. Київ, 1903) і «оце в червні «З-над хмар і з долин» (Одеса, 1903), рецензент своєрідне «змагання видавати альманахи» пояснює «потребою української часописі, потребою пеку-

чою». Утім, на думку В. Дорошенка, претензійність нових збірників часто невиправдана. «З творів галичан у збірнику крім “Зів’ялого листа” Франка та поезій д[обродія] Карманського не варто більш ніщо, хіба що тільки остання з «лілій» д[обродійки] Кобилянської. Твори д[обродіїв] Мандичевського, Колцунякової, Крушельницьких, Кобринської, Лопатинського та дещо з Щурата можна було б сміливо полишити на прочитання самим їх авторам, – констатує критик. – Те ж можна сказати і про деякі українські писання, наприклад Липи, Панченка, Кравченка – їх твори зовсім не прикрашають збірника. Ритмічна фантазія Липи “Турки” немає нічого поетичного і свідчить про нездатність шан[овного] автора до поезії: се нудна, нецікава проза» [3, с. 38].

З усього збірника «безперечно гарними» рецензент назвав тільки вірші Лесі України, П. Грабовського, А. Кримського, Н. Кибальчич («можна тільки пожаліти, що так мало її поезій, із яких котра варта більш десятка віршів наприклад д[обродія] Вороного», – зауважив Дорошенко), Л. Старицької та аквареллю «На камені» М. Коцюбинського [3, с. 38].

Треба сказати, що критика альманаху місцями була упередженою. Адже частина уміщених до книжки творів, зокрема М. Коцюбинського, О. Кобилянської, А. Кримського, П. Грабовського, І. Франка, Н. Кибальчич, Лесі України та й самого М. Вороного, мають високу художньо-мистецьку вартість, отримали численні схвальні відгуки і в публічному просторі (рецензії та згадки у пресі), і в приватному листуванні. До того ж, уміщені до збірника художні твори стали свого роду «поштовхом» до рішучих змін в літературному процесі, своєрідним наочним результатом першого «маніфесту українського модернізму» (С. Єфремов). А реакцію літературної спільноти на книжку можна певною мірою вважати показником рівня готовності тогочасних мистецьких еліт до запровадження в країні європейського культурного простору.

Зрештою й сам видавець М. Вороний, здивований незадовільною рецензією у «Літературно-науковому віснику», написав 27 жовтня 1903 р. І. Франку листа, у якому висловив свої зауваження: «Не штука лаяти, а от зумій солідно аргументувати... Я признаю свободу друку, але не признаю свободу лайки, образи, бо се насильство, а мені як авторові не випадає публічно перечити. Ця стаття і поведіння відповідно мене редакції уразила немило Коцюбинського, Липу,

Шелухіна, особливо й інших. Так і знайте, куме, я проти Вас маю жаль» [8, с. 62]. М. Вороний надалі продовжував відкидати неаргументовані, на його думку, зауваження щодо збірника, а причини того, чому видання не стало визначним культурно-мистецьким явищем, через кільканадцять років пояснював в автобіографії таким чином: «З одного боку, тверді лещата московської цензури, з другого – тугодумна критика, що була точним виразником хуторянських смаків і обмежено-патріотичних настроїв тодішнього укр[аїнського] громадянства, сказати нове слово в таких умовах значило – відірватися від середовища, зуміти глянути поза обрії української дійсності» [2 с. 42].

Майже через чверть століття після виходу «З-над хмар і з долин» М. Вороний без зайвої скромності зауважував, що його альманах «відіграв чималу роль»: «В той час, коли не видавалося ні одного українського журналу, поява альманаху “З-над хмар і з долин” була явищем прямо визначним вже хоч би через те, що розійшовся він, ще не вийшовши з друку, завдяки лише попередній пренумераті, а наслідком його появи була поява “Молодої музи” в Галичині» [2, с. 42]. Так, згадуючи про роль та місце видання в українському літературному процесі початку ХХ ст., через 23 роки після виходу книжки (1928) Вороний більш чітко та виважено, ніж насправді в час згаданого вище звернення до письменників, пояснював його завдання: «Ще будучи в Катеринодарі р[оку] 1901, я надрукував у “ЛНВ” у Львові “Одкритого листа” до українських письменників з закликом узяти участь у моїм альманасі, вказуючи при тім, що час вже відмовитись од вузького партикуляризму в укр[аїнському] письменстві, час уже вступити на європейський шлях і, не обмежуючись побутовщиною, порушувати в своїх творах питання широкої філософської ваги; там же я зазначив, що на естетичний бік творів бажано звернути найбільшу увагу. Як не був скромний мій лист, але в історії нашого письменства він набув значення мовби “маніфесту”» [2, с. 42].

У цих же спогадах М. Вороний окремо знову відзначає, що найбільше хотів подати до свого альманаху творчість Лесі Українки й О. Кобилянської. Тому із запропонованого авторами вибору вже опублікованих праць упорядник зупинився, на його думку, на тих, що концептуально «лягають у збірку».

Так, у циклі «Ритми» простежується мотив поезії, що народжена тугою та стражданням, де домінантами, однак, виступають заклики до подолання всіх непростих викликів долі та головне – утвердження

віри в надію на краще майбутнє. Поезія Лесі Українки, що ввійшла до цього циклу, пройнята духовно-творчою силою. Зокрема, у вірші «Якби вся кров моя уплила отак» зображено страждання ліричного героя, показано його «втому життям», однак мотив рокованості митця на часто непосильні для нього дії поступово змінюється протестом сильної особистості проти власної слабкості: «рука стискає невидиму зброю, / а в серці крики бойові лунають». На думку дослідників, ця поезія – типовий приклад характерного для світогляду символістів трагізму буття творчої особистості, «напередвизначеність страждань вищими силами розкривається у зіткненні з неоромантичною вольовою позицією» [8, с. 126]. Водночас в іншому вірші – «Хотіла б я уплисти за водою...» – природа набуває суто виражального засобу, функції символу (гори, вода, небо). Вірш виявляє інтервенцію закоріненого в романтичній художній традиції мотиву буття в спогляданні краси природи, а також традиційного образу води як символу зародження світу.

Опублікував М. Вороний також два вірші Лесі Українки із циклу «Невольницькі пісні», об'єднані спільною назвою «Єврейські мелодії» – «Як Ізраїль діставсь ворогам у полон...» та «Єреміє, зловісний пророче в залізнім ярмі». У цих поезіях головний акцент зроблено на питанні свободи творчості. На безапеляційне переконання поета, творчість апріорі не можлива з примусу, тому служити завойовникам можуть хіба що будівничі, а не вільні співці. Тож, «як Ізраїль діставсь ворогам у полон...», то всі, «схиливши чоло», почали прислужувати, окрім вільних співців: «все здалось до роботи: перевесло й шнур, / плуг, сокира й лопата виводили мур, / всяк, хто мав який знаряд, мав працю собі, / тільки арфу співець почепив на вербі» [5, с. 35].

Порівняно невелика за обсягом збірка «Відгуки» чітко засвідчила основні художньо-світоглядні категорії поезії Лесі Українки, серед яких на перший план виходять краса, свобода і творчість. І саме цей художньо-мистецький посил підтримував упорядник «З-над хмар і з долин». У цьому контексті ознайомлення читацької аудиторії Півдня України з кращими зразками поетичного слова Лесі Українки та загалом неоромантичних авторів на сторінках альманаху засвідчило культурно-ментальну нерозривність місцевих мешканців із Буковиною та Галичиною, де твори було опубліковано напередодні.

Також 1903 р. поезія Лесі Українки вийшла друком в альманасі «Дубове листя», який у Чернігові видали Б. Грінченко, М. Коцюбин-

ський, М. Чернявський на згадку про П. Куліша. До альманаху упорядники відібрали дві поезії – «Сфінкс» та «Ра-Менеїс» (із циклу «Єгипетські фантазії»).

Якщо упорядникам збірників «З-над хмар і з долин» та «Дубове листя» Леся Українка запропонувала твори, що вже з'являлися друком на Західній Україні або в авторських збірках, то альманаху М. Коцюбинського та М. Чернявського «З потоку життя» (Херсон, 1905 р.) поталанило більше: вони вперше опублікували вірш відомого автора, який, до того ж, залишився поза її персональними збірками. Ідеться про спеціально написаний на прохання М. Коцюбинського твір «Було се за часів святої Германдади...». Цей вірш належить до періоду останньої ліричної спадщини Лесі Українки, він входить разом із «Ніобея», «Бранець», «Напис в руїні», «Ізраїль в Єгипті» до жанру «екзотичного». В основі цих творів – авторські психологічні спостереження на тлі тої екзотичної старовини, яку любила й добре знала Леся Українка. Зокрема, в опублікованому в «З потоку життя» вірші неприховану симпатію викликає до себе єретик, який не став каятися за свої переконання, просити прощення та збереження життя. Він мужньо прийняв випробовування долі. «Давайте ще вогню! Вогонь моя відрада. / О, дайте ще, благаю вас, кати!» – вигукнув єретик, коли його вогнем намагалися надуумити на правильний вибір [4, с. 30].

Крім вірша «Було се за часів святої Германдади...», до альманаху Леся Українка надіслала також поему «Одно слово» (названу в чорновому автографі «Чужі люди»), яку цензура категорично заборонила друкувати з таким трактуванням: «Явно вредная тенденция этого рассказа служит достаточным основанием к запрещению его к печати» [1, арк. 4]. У листі до І. Липи від 8 грудня 1904 р. М. Коцюбинський саме твір Лесі Українки назвав «найкращою, на мій смак, річчю з усього присланого до збірника». Своєю чергою Леся Українка про авторські твори, надіслані для альманаху, відгукнулася традиційно в притаманній для неї скромній манері: «Вірші сі ніде не друковані, та й написала їх зовсім недавно. Якби тепер були ліпші для мене часи, я б, може, Вам ліпшого послала (і давно вже), а так вибачайте й на сьому!» – написала Леся Українка в листі до М. Коцюбинського від 23 січня 1904 р. [7, с. 190].

Вихід друком під кінець ХІХ – на початку ХХ ст. на Півдні України кількох знакових альманахів – «Нива» (Одеса, 1885 р.), «Степ» (Херсон, 1886 р.), «З-над хмар і з долин» (Одеса, 1905 р.), «З

потокі життя» (Херсон, 1905 р.), «Перша ластівка» (Херсон, 1905 р.) та ін. зробило Херсонську губернію одним із культурно-мистецьких і видавничих центрів країни. Ці видання стали не лише місцем вдалого дебюту для багатьох молодих письменників, а й ширше ознайомили читачів регіону з кращими українськими авторами по різні сторони кордонів імперій, зокрема творчістю Лесі України; спонукали до розвитку літературно-мистецьких дискусій та зрештою дали поштовх для розвитку українського модернізму.

Джерела та література

1. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 7, од. зб. 600. М. Коцюбинський. [Копія протоколу] Царська цензура про альманах «З потоку життя».
2. Вороний М. До статті Олекс[андра] Ів[ановича] Білецького про мене / М. Вороний // Вороний М. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. – К. : Наук. думка, 1996. – С. 586–618.
3. Дорошенко В. З-над хмар і з долин: український альманах (збірник творів сьогочасних авторів) / В. Дорошенко // Літературно-наук. вісн. / упоряд. М. Вороний [рец.]. – 1903. – Т. 24. – С. 36–42.
4. З потоку життя : альманах / упоряд. М. Коцюбинський, М. Чернявський. – Херсон : Друкарня О. Д. Ходушиної, 1905. – 282 с.
5. З-над хмар і долин: Український альманах (збірник творів сьогочасних авторів) / упоряд. М. Вороний. – Одеса : Друкарня А. Соколовського, 1903. – 252 с.
6. Камінчук О. Художній дискурс української поезії кінця ХІХ – початку ХХ століття / О. Камінчук. – К. : Пед. преса, 2009. – 350 с.
7. Листи до Михайла Коцюбинського. У 4 т. Т. 3. Карманський-Мочульський / упоряд. та комент. В. Мазний; Чернігів. літ.-меморіал. музей-заповідник М. М. Коцюбинського ; Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Київ ; Ніжин : Укр. пропілеї ; Аспект-Поліграф, 2002–2003. – 480 с.
8. Лицар честі і краси. Микола Вороний у спогадах, листах і матеріалах / упоряд., передм. та прим. І. М. Лисенка. – К. : Рада, 2011. – 208 с.

References

1. Viddil rukopysnyh fondiv ta tekstolohii Instytutu literatury imeni Tarasa Shevchenka NAN Ukrainy, 7: 600. M. Kotsubynskiyi. [Kopiiia protokolu] Tsarska tsenzura pro almanakh “Z potoku zhyttia” [The royal censorship of the anthology “From the stream of life”] (in Ukrainian).
2. Voronyi, M. 1996. “Do statti Oleks[andra] Iv[anovycha] Biletskoho pro mene” [By Alexander Ivanovich Biletskyi articles about me]. In *Poezii. Pereklady. Krytyka. Publitsystyka*, edited by M. Voronyi, 586–618. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
3. Doroshenko, V. 1903. “Z-nad khmar i z dolyn: ukrainskyi almanakh (zbirnyk tvoriv siohochasnykh avtoriv)” [From above the clouds and valleys Ukrainian

- Almanac]. In *Literaturno-naukovyi visnyk*, edited by M. Voronyi, 24: 36–42 (in Ukrainian).
4. Kotsiubynskyi, M., and Cherniavskyi, M. 1905. *Z potoku zhyttia: Almanakh* [With the flow of life: Almanac]. Herson: Drukarnia O. D. Khodushynoi (in Ukrainian).
  5. Voronyi, M. 1903. *Z-nad khmar i dolyn: Ukrainskyi almanah (Zbirnyk tvoriv sihochasnykh avtoriv)* [From above the clouds and valleys: Ukrainian Almanac]. Odesa: Drukarnia A. Sokolovskoho (in Ukrainian).
  6. Kaminchuk, O. 2009. *Hudozhnii dyskurs ukrainskoi poezii kintsia 19 – pochatku 22 stolittia* [Art discourse Ukrainian poetry of the late XIX – early XX century]. Kyiv: Pedahohichna presa (in Ukrainian).
  7. Maznyi, V. 2002–2003. *Lysty do Mykhaila Kotsubynskoho v 4 tomakh* [Letters to Kotsiubynskyi]. Kyiv; Nizhyn: Ukrainski propilei; Aspekt-Polihrاف (in Ukrainian).
  8. Lysenko, I. M. 2011. *Lytsar chesti i krasu. Mykola Voronyi u spohadakh, lystakh i materialakh* [Knights of Honor and beauty]. Kyiv: Rada (in Ukrainian).

Лубчак Вадим. Леся Українка на сторінках южноукраїнських альманахів: творчий дебют. В статті розглядаються особливості складання і видання южноукраїнських літературних альманахів кінця ХІХ – початку ХХ вв. В частині акцентується увага на представленій в збірниках «З-над хмар і з долин» (Одеса, 1903) і «З потоку життя» (Херсон, 1905) творчості Лесі Українки. В роботі досліджується історія співпраці Лесі Українки з редакторами альманахів, дається оцінка реакції тогочасної критики на творчий дебют автора в цих збірниках. Незважаючи на те, що письменниця в початку ХХ в. публікувалась в російській Україні (она співпрацювала з російським журналом «Жизнь», неперіодически друкувала свої вірші в альманахах, в частині в літературно-художественний «Складке», вийшовший в 1896 в Харківі), для широкого кола читачів Юга України на рубежі століть її творчість була недостатньо відома. В дослідженні аналізується формат співпраці Лесі Українки з складателями альманахів М. Вороним, М. Коцюбинським і М. Чернявським, концентрується увага на відповідності запропонованих автором творчих художественно-естетических концепцій «З-над хмар і з долин» і «З потоку життя».

Ключевые слова: літературний альманах, автор, видавець, цензура, символ, орієнтир.

Lubchak Vadym. Lesia Ukrainka on the Pages of South Ukrainian Almanacs: Creative Debut. The article considers the features of compiling and publication of South Ukrainian literary almanacs in the late 19 – early 20th century. Special attention is focused on Ukrainka's works in anthologies "Z-nad khmar i dolyn" ("From the clouds and valleys") (Odesa, 1903) and "Z poyoku zhyttia" ("From the life's stream") (Kherson, 1905). Author examines the history of cooperation between writer and editors of almanacs, evaluates the reaction of contemporary criticism on her debut. Although in the early 20th century writer's works were published in the Russian part of Ukraine (she cooperated with Russian journal Zhyzn'

“Life”, placed her poems in anthologies, including literary and artistic one “Skladka” (“Crease”) (Kharkiv, 1896)), her name wasn’t know well by the readers of South of Ukraine. The study analyzes form of cooperation between Lesia Ukrainka and compilers of almanacs, Mykola Voronyi, Mykhailo Kotsyubynskyi and Mykola Chernyavskyi. Special attention is focused on conformity of author’s artistic and aesthetic concepts for anthologies “Z-nad khmar i dolyn” and “Z potoku zhyttya”.

Key words: literary almanac, author, publisher, censorship, symbol, guide.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2016 р.

УДК 821.161.1.09(045)

Лідія Лук’янчук

ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Стаття присвячена проблемам формування історичних поглядів Лесі Українки та значенню впливу на її науково-громадянську позицію матері Олени Пчілки й дядька М. П. Драгоманова, які були порадиниками та вчителями протягом усього життя поетеси. Історію дружніх стосунків цих визначних діячів української культури та їх вплив на формування характеру, творчості, історичних поглядів, еволюцію світогляду простежено на аналізі творів письменниці та матеріалах епістолярної спадщини.

Ключові слова: історія, М. Драгоманов, матеріалізм, марксизм, національна ідея, прометеїзм, Олена Пчілка, світогляд.

Творчість Лесі Українки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. стала однією з вершин художньої свідомості українського народу в його історичному поступі й водночас збагатила духовну культуру людства як видатне явище світової літератури.

Сучасникам Леся Українка відома насамперед як письменниця, перекладач, публіцист, мислитель і значно менше як активний громадський діяч, палкий патріот, плідний науковець й автор історичних досліджень. Різнобічна творча діяльність поетеси засвідчує надзвичайно широкий її світогляд. Про еволюцію світогляду великої української поетеси написано чимало наукових праць [10; 12]. Серед них є наукові розвідки, присвячені дослідженню формування історичних поглядів поетеси [1; 8; 13; 15; 18].